

**rijksuniversiteit
groningen**

Faculteit der letteren

Kunstgeschiedenis

Kussen in de kunst en de ZomerExpo 2012 Liefde

door Jephtha de Visser

Kussen in de kunst en de ZomerExpo

De kus is een veelvoorkomend motief in de westerse kunst en cultuur. De oude Grieken schreven er al over¹ en kussende paren werden afgebeeld op vroegchristelijke sarcofagen², maar ook bekende kunstenaars uit de twintigste eeuw als Auguste Rodin, Constantin Brancusi en Gustav Klimt maakten gebruik van dit onderwerp. Het is daarom niet verwonderlijk dat heel wat kunstwerken uit de ZomerExpo 2012, dat als thema liefde had, over kussen gingen. Maar in hoeverre verhouden deze ZomerExpo-representaties van de kus zich tot de kunstgeschiedenis en tot de hedendaagse kunst?

Er komen vijftien kussen voor in de Collectie ZomerExpo 2012, waarvan hier vijf nader bekeken worden. Net als in de gehele collectie is in deze werken een grote variatie in materiaalgebruik zichtbaar. Foto's, zoals *De kus* van Peter van Beek (afb. 4) en *Eeuwige seconden* van Stephan de Jong (afb. 3), het houtsnijwerk *OUR KISS* van John de Bont (afb. 1) en de pasteltekening *Ware liefde* van Ria Heuvink (afb. 2) zijn voorbeelden van deze verscheidenheid. Minder variatie is er in de voorstelling zelf: de werken zijn figuratief en meestal is een kus tussen man en vrouw afgebeeld. In de collectie is één kus tussen twee vrouwen opgenomen, namelijk het schilderij *Young playthings (1972) KISS*, van Lars Reinboud (afb. 5).

Kus-categorieën van Perella

Hoewel de vijf geselecteerde werken allemaal betrekking hebben op het motief kussen, zijn er grote verschillen in het soort kus dat wordt gegeven. Deze verschillen kunnen deels verklaard worden door bestudering van het boek *The Kiss Sacred and Profane* van de auteur Nicholas James Perella.

Perella onderscheidt vier categorieën die samenhangen met het motief van de kus in de kunsten van de vroege middeleeuwen tot de barok. Zo stelt hij dat er vaak sprake is van een notie van de kus als de uitwisseling van zielen van geliefden, het versmelten van geliefden, dood en wederopstanding door de kus en het samenzijn van geliefden tot de dood hen scheidt.

Twee van de categorieën die Perella omschrijft, zijn van toepassing op de geselecteerde werken. Het versmelten van geliefden is zichtbaar in het kunstwerk van De Bont. Twee op elkaar lijkende figuren zijn van opzij afgebeeld. Hun omtrek is uitgesneden en loopt van kruin tot ongeveer halverwege hun middel, een gouden kader verbindt hun bovenlichamen. De figuren kussen, hun rode lippen zijn niet van elkaar te onderscheiden. Ook is het onmogelijk te bepalen van welke geliefde het middelste oog is.

Figuren die met elkaar verbonden zijn doordat zij veel op elkaar lijken, komen in de gehele kunstgeschiedenis voor. Zo verwijst Perella naar een veertiende-eeuwse miniatuur uit een

¹ Perella 1969, p. 7

² Ibid., p. 32

Venetiaans manuscript, waarin een stel versmelt door middel van in elkaar overlopende gewaden.³

Een recentere voorganger van het houtsnijwerk van De Bont, die Perella niet noemt, is het schilderij *De Kus* van Gustav Klimt. Hierin versmelten twee geliefden in een kus, waarbij de vrouw knielt en de man zijn mantel over haar heen vouwt. Perella noemt wel Brancusi's beeldhouwwerk *De Kus*⁴, waarin de geliefden net zoals bij De Bont op elkaar lijken. Beide werken hebben bovendien een versimpelde beeldtaal: in Brancusi's beeldhouwwerk zijn nagenoeg alle details weggelaten. De geliefden van John de Bont zijn gedetailleerder weergegeven, maar ook hier is sprake van versimpeling. Zo hebben de vingers van de geliefden geen nagels.

Brancusi's beeldhouwwerk is gebruikt als grafmonument, waardoor het werk een betekenis krijgt die verder gaat dan de handeling van het kussen. Er wordt gesuggereerd dat liefde behouden blijft na – en sterker is dan – de dood.⁵

Een vergelijkbare betekenis kan worden toegeschreven aan *Ware Liefde* van Ria Heuvink. Op deze pasteltekening kussen twee oude mensen elkaar tegen een donkerrode achtergrond met een bloemenmotief dat herhaald is op het bloesje van de vrouw. Hun gezichten zijn gerimpeld en hun haren grijs-wit. De titel suggereert dat er sprake is van echte liefde, omdat dit koppel al zo oud is en al zo lang bij elkaar. De bloemen kunnen verwijzen naar bloemenkransen op graven, waardoor het is alsof de liefde zal voort blijven bloeien na de dood of tot de dood hen scheidt. In het laatste geval past deze pasteltekening bij de noties van Perella.

Kus-categorieën van De Wandeleer

Perella onderscheidt vier categorieën binnen het hoofdmotief de kus, waar niet alle vijf geselecteerde ZomerExpo-werken in zijn te vatten. De Belgische kunstwetenschapper Alexia de Wandeleer biedt meer opties. Zij schreef in 2007 het artikel 'De kus in de kunst', waarin ook zij categorieën selecteerde uit vele representaties van de kus. Eén van die categorieën is 'de kus als eerbied of aanbidding'. Een andere categorie is 'de kus als teken van ouderlijke zorg en affectie'. Daarnaast benoemt zij 'de kus als begroeting'.⁶

Eeuwige seconden van Stephan de Jong is, afhankelijk van de interpretatie van de beschouwer, te plaatsen in elk van deze categorieën. Het werk kan bovendien in een vierde categorie worden geplaatst: 'de kus als amoureuze liefde of passie.' Op de digitaal bewerkte foto *Eeuwige seconden* zijn een man en een vrouw weergegeven in zwart-wit. De man kust de vrouw op haar voorhoofd, haar gezicht houdt hij met twee handen vast. Uit hij zijn eerbied voor haar? Begroet de man een vrouw? Is hij een geliefde of een zoon die affectie voor zijn moeder toont?

³ Perella 1969, p. 75

⁴ Ibid., p. 250

⁵ Ibid., p. 250

⁶ De Wandeleer 2007, pp. 207-208

De laatste twee werken uit de selectie van vijf kunnen vallen in de categorie van de amoureuze liefde of passie. Dit zijn *De Kus* van Peter van Beek en *Young Playthings (1972) KISS* van Lars Reinboud. Van Beek fotografeerde een Roma-stel in hun leefomgeving in Boekarest. Een man en een vrouw zijn zittend en kussend op de rand van een open wagen geportretteerd. Het stel is omgeven door hun 'huisraad': een lege colafles, een kartonnen doos, schoenen, een bakblik. Rechts achter de kar een doorkijkje naar de achtergrond: afval zwerft in verdord gras. Van Beek maakte de foto in het kader van het decennium van de Roma-integratie. Hij stelt dat *De Kus* zowel liefde en haat als armoede en rijkdom, triestheid en humor, realiteit en absurdisme uitstraalt.⁷

Lars Reinboud schilderde met olieverf twee kussende meisjes. De titel *Young Playthings (1972) KISS* heeft betrekking op een pornofilm van Joseph W. Sarno. In bruintinten zijn onder elkaar vijf keer de twee meisjes herhaald. Op elke afbeelding komen hun lippen dicht bij elkaar. Opvallend is dat het kussende stel bestaat uit twee vrouwen en dat Reinboud er voor heeft gekozen om niet de kus zelf weer te geven, maar het proces dat eraan voorafgaat. Hierdoor doet zijn kunstwerk denken aan een filmstrip, waarop elke afzonderlijke beweging is weergegeven.

De kus in de hedendaagse kunst

Reinboud werkt in een traditioneel medium (olieverf op doek), maar refereert aan een minder traditioneel medium (film). Volgens De Wandeleer is dit kenmerkend voor de hedendaagse kunst. Zij schrijft: *'Een kus wordt in de hedendaagse kunst op zeer uiteenlopende manieren vormgegeven. (...) Dit weerspiegelt artistieke ontwikkelingen waarbij traditionele en nieuwe media worden gecombineerd en nieuwe technologieën worden ingezet in de kunst'*.⁸ De Wandeleer signaleert ook een tendens in de hedendaagse kunst waarbij de kus niet meer letterlijk is gerepresenteerd, maar meer wordt gesuggereerd.⁹ De handeling van de kus is in de ZomerExpo-werken echter vaker onverhuld weergegeven en er is maar weinig abstractie in te bespeuren.

Veel werken sluiten wel aan bij een ontwikkeling in de oudere kunst die kunsthistoricus Patricia Failing schetst in haar artikel 'The Art of Kissing'. Zij stelt dat afbeeldingen van kussen in de kunstgeschiedenis vaak samenhangen met mythes of Bijbelverhalen. In de negentiende en in het begin van de twintigste eeuw bespeurt zij een overgang van deze didactische voorwendselen om een eigenlijk erotisch geladen motief weer te geven, naar meer autobiografische representaties van de kus.¹⁰

Hoewel de kunstwerken in de ZomerExpo niet lijken te bestaan uit zelfportretten, is het waarschijnlijk dat veel kunstenaars een persoonlijke en niet een didactische boodschap uitdragen. De kunstenaar staat letterlijk dicht bij de geportretteerden: gezichten zijn vaak in close-up weergegeven. In de werken wordt bovendien niet expliciet gerefereerd aan mythes of Bijbelverhalen.

⁷ Oudes e.a. 2012, p. 50

⁸ De Wandeleer 2007, p. 210

⁹ Ibid., p. 210

¹⁰ Failing 1983, pp. 94-99

Anders dan Failing benadrukt De Wandeleer het idee dat hedendaagse kunstwerken een maatschappijkritische dimensie aan de kus verbinden.¹¹ Dit is bij de ZomerExpo-werken zichtbaar bij het werk van Van Beek. Hij geeft kritiek op de acceptatie en integratie van Roma's en toont tegelijkertijd de armoede en rijkdom van het verliefde stel. Mogelijk kan ook het schilderij van Reinboud als geëngageerd worden beschouwd, hoewel hij naar eigen zeggen geen kritische houding aanneemt, maar slechts een filmscène toont.¹²

Dat 'slechts tonen' is een terugkerende manier van weergeven van kussen in de ZomerExpo 2012. Toch is dat niet het enige dat valt op te merken. De kunstwerken passen in de traditie van het motief kussen in de kunstgeschiedenis. De kus in de ZomerExpo gaat over versmelting, voortbestaan na de dood en amoureuze liefde. Bovendien zijn er parallellen te trekken tussen de ZomerExpo en ontwikkelingen in de hedendaagse kunst. Dit maakt de Collectie ZomerExpo tot een interessant onderzoeksterrein.

¹¹ De Wandeleer_ 2007, pp. 210-211

¹² Oudes e.a. 2012, p. 380

1: John de Bont, *OUR KISS*, 2009, eikenhout, 90 x 90 x 7 cm

2: Ria Heuvink, *Ware liefde*, 2012, pastelkrijt op papier, 98 x 135 cm

3: Stephan de Jong, *Eeuwige seconden*, 2011, fotopapier in lijst achter glas, 63 x 53 cm

4: Peter van Beek, *De Kus*, 2007, foto, 100 x 70 cm

5: Lars Reinboud, *Young playthings* (1972) *KISS*, 2012, olieverf op doek, 55 x 18 cm

+ 6: afbeelding Brancusi, zie bijlage